

Sposoby użytkowania osłów*

Danuta Dziurka¹, Bogusława Długosz²

¹*Polskie Stowarzyszenie Hodowców Osłów, 58-114 Lubachów 3*

²*Uniwersytet Rolniczy, Zakład Hodowli Koni, al. Mickiewicza 24/28, 30-059 Kraków*

Wprowadzenie

Osły to przedstawiciele rodziny kopytnych, którzy wyewoluowali na terenie Afryki, gdzie też zostały udomowione. Osły ewoluowały do życia w jednych z najbardziej niekorzystnych środowisk. Zwierzęta te są dobrze przystosowane do niskiej wilgotności i wysokiej temperatury oraz ubogiego w pokarm środowiska (Zakari i in., 2015). Zespół cech fizjologicznych i natury społecznej osłów uczynił je bardzo przydatnymi dla ludzi w wielu kulturach na przestrzeni wieków. Zwierzęta te nie stanowią już integralnej części życia ludzkiego w krajach rozwiniętych, jednak obecnie następuje odrodzenie zainteresowania nimi (Bough, 2011).

Użytkowanie mleczne

Od czasów pierwszego udomowienia osłów ich mleko było cenione za swoje wartości odżywcze. Obecnie zostało docenione jako zamiennik mleka krowiego za względu na coraz częstszą nietolerancję tego mleka i alergie pokarmowe u dzieci i dorosłych (Bough, 2011).

W przeszłości używane było popularnie w starożytnym Egipcie, zarówno z powodu swoich właściwości leczniczych, jak i kosmetycznych. Najbardziej znaną osobą, która regularnie zażywała kąpeli w osłim mleku była Kleopatra – królowa Egiptu. Do kąpeli potrzebowała mleka dostarczonego przez 700 oślic. Cesarzowa Poppea, żona Nerona otrzymała 500 oślic, by wykorzystywać ich mleko do swoich kąpeli. Pliniusz zalecał osłe mleko przy leczeniu zatruc, przeciwgorączkowo, na zmęczenie oczu, przy owrzodzeniach, problemach z zębami,

w przypadku zmarszczek, astmy i niektórych kłopotów ginekologicznych (Bough, 2011).

W XVII w. we Francji stado oślic było utrzymywane między innymi w hospicjum Des Enfant-Assistes w Paryżu do produkcji mleka dla niemowląt, których matki nie mogły karmić samodzielnie. Dzieci z chorobami zakaźnymi, które piły to mleko, zwykle przeżywały. W XIX w. Francja posiadała liczne stada osłów mlecznych. Ceny tego surowca powodowały, że był to napój wyższych sfer (klas), a także specyfik na piękną cerę i o działaniu przeciwmarszczkowym. Mleko było też używane w medycynie przeciwko krztuścowi i w innych infekcjach dróg oddechowych – bywa tak stosowane do dziś (Bough, 2011).

Na południu Włoch bardzo popularne są osły rasy Martina Franca. Zwierzęta tej rasy znane są jako wysokie, mocne, oszczędne i spokojne, a oślice zdolne są do produkcji mleka w okresie 6–8 miesięcy laktacji (Polidori i in., 2009). Tą gałęzią produkcji zajmuje się we Francji ponad 50 hodowców (Szymańska, 2015). Uwalnianie mleka z gruczołu mlekowego następuje po około 30-sekundowym masażu wymienia. Oślicę da się doić przez 5 do 8 minut. Większość oślic w Europie jest dojona 3 razy dziennie. Średniej wielkości oślica daje do 2 litrów mleka dziennie. Poza tym karmi także swoje źrebię (Weaver, 2008). W danych literaturowych skład mleka osłego różni się nieznacznie.

Rozbieżność ta jest najprawdopodobniej spowodowana tym, że mleko poddane badaniom pochodziło od oślic w różnym wieku, różnym stadium laktacji oraz różnych ras.

---

* Badania finansowane z DS 3257/ZHK/2016.

Tabela 1. Zawartość składników pokarmowych w mleku trzech gatunków ssaków (Weaver, 2008)
 Table 1. The content of nutrients in the milk of three mammals species (Weaver, 2008)

Gatunek <i>Species</i>	Zawartość wody <i>Water content</i> (%)	Tłuszcz <i>Fat</i> (%)	Białko <i>Protein</i> (%)	Laktoza <i>Lactose</i> (%)	Energia <i>Energy</i> (kcal/100 g)
Człowiek <i>Human</i>	87,1	4,5	1,1	6,8	72
Koń <i>Horse</i>	88,8	1,6	2,7	6,1	52
Osiół <i>Donkey</i>	88,3	1,2	1,7	6,9	44

Tabela 2. Zawartość składników odżywczych w mleku wybranych ssaków (Wszolek i in., 2014)
 Table 2. The content of nutrients in the milk of choosen mammals (Wszolek i in., 2014)

Rodzaj mleka <i>Type of milk</i>	Składniki (g/100 g) <i>Components</i>				
	Sucha masa <i>Dry matter</i>	Tłuszcz <i>Fat</i>	Azot ogółem <i>Total nitrogen</i>	Laktoza <i>Lactose</i>	Związki miner. jako popiół <i>Ash</i>
Oślic <i>Jenny</i>	8,86	0,30	1,46	7,14	0,34
Kobiece <i>Women</i>	12,50	3,46	1,25	6,44	0,19
Klacz <i>Mare</i>	11,00	1,40	2,14	6,10	0,45

Jego najważniejszymi białkami serwatkowymi są między innymi α -laktoalbumina, β -laktoglobulina i lizozym. Mleko oślic zawiera niewiele kazeiny i dużo białek serwatkowych (35 do 57% całkowitej ilości białka), dodatkowo skład jego frakcji białkowych jest najbardziej podobny do mleka kobiecego spośród mleka innych ssaków. Charakteryzuje je brak α s1-kazeiny, inna struktura β -laktoglobuliny i wysoki poziom lizozymu. Tłuszczu jest w nim bardzo niewiele, jednak jego frakcje są porównywalne do frakcji tłuszczu mleka kobiecego. Najczęściej występującym kwasem jednonienasyconym jest kwas oleinowy – jego zawartość wynosi około 20% innych kwasów tłuszczowych. Dobroczynnym działaniem tego kwasu jest obniżanie poziomu LDL-cholesterolu u człowieka, obniżanie ciśnienia krwi oraz znaczne ograniczenie wchłaniania cholesterolu pokarmowego. Dzięki tym właściwościom może ono być używane w terapiach antymiażdżycowych, w diecie antycholesterolowej albo w trakcie rehabilitacji u pacjentów z chorobą niedokrwienną serca. W mleku oślim, w porównaniu z mlekiem innych gatunków

zwierząt (średnio 3% i 1% – krowie, owcze, kozie i bawole), jest bardzo dużo kwasów linolowego i linolenowego (odpowiednio 9 i 5%). Badania wykazały, że spożywanie kwasu linolowego w przypadku leczenia atopowych zapaleń skóry przynosi pozytywne efekty. Mleko ośle zawiera składniki mineralne, takie jak: P, K, Na, Mg, Fe, Zn, Cu, Mn oraz witaminy: A, D, E, K, C, B₂. Ich zawartość jest bardzo zbliżona do mleka ludzkiego. Duża zawartość laktozy powoduje, że mleko jest smaczne oraz poprawia wchłanianie wapnia w jelitach, a ten jest niezbędny do prawidłowej mineralizacji kości noworodków. Dzięki niewielkiej zawartości tłuszczu i doskonałemu składowi kwasów tłuszczowych mleko może być bardzo wartościowe dla osób starszych (Wszolek i in., 2014).

W wielu krajach Europy Zachodniej, a zwłaszcza w Szwajcarii i Belgii, a także w USA ośle mleko jest dostępne w sprzedaży w plastikowych i szklanych butelkach. Jednak, duża część sprzedawanego przez producentów mleka trafia do wytwórni kosmetyków (Wszolek i in., 2014).

W Serbii produkuje się z mleka oślic sery, nazywane „pule”. Jedyne ich producent znajduje się w rezerwacie przyrody Zasavica, zaledwie 50 km od serbskiej stolicy – Belgradu. Mleko do jego wytworzenia pochodzi od oślic rasy bałkańskiej (dailymail.co.uk, coolweirdo.com). Do uzyskania kilograma „pule” potrzebne jest około 25 litrów oślego mleka, ponieważ ma ono bardzo niską zawartość tłuszczu. Ser ten jest uznawany za najdroższy na świecie; jego kilogram kosztuje około 1000 euro. Jest to ser biały, w postaci charakterystycznych walców o szerszej podstawie. Kształt ten jest spowodowany formowaniem sera w kubeczkach, a receptura jest objęta tajemnicą. W 2012 r. Novak Djoković – serbski tenisista wykupił jego roczny zapas, który w 2013 r. stanowił główną atrakcję w prowadzonej przez niego sieci restauracji (oddiycentral.com).

Użytkowanie mięsne

Najpopularniejszym i znanym na całym świecie wyrobem z oślego mięsa jest *Salame di asino*, czyli rodzaj salami robionego z oślego mięsa. Jest to trwała, sucha, długo dojrzewająca kiełbasa z dodatkiem drobno pokrojonej słoniny i przypraw. Jakość salami zależy od jakości i rodzaju użytego surowego mięsa oraz różnic w procesie formowania i produkcji. We Włoszech istnieje 11 rodzajów salami objętych ochroną nazwy, pochodzenia i sposobu produkcji.

Wśród wędlin produktem wytwarzanym w różnych obszarach północnych Włoch jest bresaola. Od XV w. był to znany sposób konserwowania mięsa. Ponadto, produkty podobne do bresaola są wykorzystywane w Brazylii (znane jako „charqui” lub „Manta de carne de sol”), Hiszpanii (znane jako „cecinas” lub „Cecina de León”), Szwajcarii (znany jako „viandes des Grison” lub „Bindenfleisch”) i regionie Doubs we Francji (znane jako „Bresi”). Ośla bresaola i salami mają wyższą zawartość białka i niższą zawartość tłuszczu niż salami wieprzowe i bresaola produkowana z wołowiny. Produkty z oślego mięsa cechuje znaczna różnica w zawartości nienasyconych kwasów tłuszczowych, wysoka zawartość kwasów wielonienasyconych. Ponadto, produkty te (zwłaszcza bresaola) cha-

rakteryzują się najwyższą zawartością istotnych aminokwasów. Oba produkty odznaczają się wysokimi wartościami odżywczymi (Marino i in., 2015).

Ośły mogą stanowić ważne źródło mięsa na obszarach suchych i półpustynnych, ale w przeszłości oślemu potencjałowi w produkcji mięsa poświęcono niewiele uwagi. W większości krajów, w których ośły są wykorzystywane do pracy, ubija się je dopiero w podeszłym wieku, gdy są już niezdolne do dalszego użytkowania. Ten czynnik najprawdopodobniej powoduje, że mięso jest powszechnie uważane za twarde i jedynym jego zastosowaniem może być produkcja salami lub innego solonego produktu na wzór Charqui lub Tasajo (Polidori i in., 2008). Dzisiejsi konsumenci wymagają mięsa o niższej zawartości tłuszczu, wyższej jakości i kruchości. Dlatego też mięso osła jest produkowane głównie z młodych zwierząt w celu uniknięcia niepożądanych cech. Czynniki takie, jak rasa, płeć, waga mają wpływ na tuszę i jakość mięsa oraz skład kwasów tłuszczowych i zawartość tłuszczu (Polidori i in., 2015).

Ostatnio, w wielu krajach obszaru Morza Śródziemnego pogłowie osłów wzrosło ze względu na zainteresowanie właściwościami oślego mleka. Całkowita liczba osłów w południowej Europie wzrasta. Jednak, w celu produkcji mleka oślice muszą rodzić źrebięta, a nie wszystkie urodzone ogierki są potrzebne jako reproduktory lub do pracy, zwłaszcza w krajach rozwiniętych, gdzie mechanizacja zastąpiła zwierzęta w transporcie i rolnictwie (Polidori i in., 2008). W związku z tym, produkcja mięsa z młodych ogierków stała się sposobem na zwiększenie dochodów producentów oślego mleka. Ośły przeznaczone na mięso nie są kastrowane, a ubojowi zostają poddane w wieku 15 miesięcy; ich średnia masa ciała wynosi wówczas 181 kg (Polidori i in., 2008).

Osiółki rasy Martina Franca (rasy wykorzystywanej we Włoszech do produkcji mleka) ubijane w wieku 8 miesięcy osiągają średnią masę ciała 101 kg, natomiast ubite w wieku 12 miesięcy średnio 122 kg. Zawartość glikogenu mięśniowego jest wyższa u źrebiąt poddanych ubojowi w wieku 12 miesięcy (Polidori i in., 2015).

Tabela 3. Średnia zawartość składników odżywczych w najdłuższym mięśni grzbietu osłów poddanych ubojowi w wieku 15 miesięcy (Polidori i in., 2008)

Table 3. The average nutrient content of the Longissimus thoracis muscle of carcasses of the donkeys slaughtered at 15 months of age (Polidori i in., 2008)

Składnik pokarmowy – Nutrient	Zawartość – Average
Wilgotność – Moisture (%)	73,7
Tłuszcz – Fat (%)	2,02
Białko – Protein (%)	22,8
Popiół – Ash (%)	1,01
Glikogen – Glycogen (%)	0,46
Wartość energetyczna – Energy value (kcal/100 g)	116
Cholesterol – Cholesterol (mg/100 g)	68,7

Tabela 4. Średnia zawartość składników mineralnych (mg/100 g) w najdłuższym mięśni grzbietu osłów poddanych ubojowi w wieku 15 miesięcy (Polidori i in., 2008)

Table 4. The average content of minerals (mg/100 g) of LT muscle of the donkey, slaughtered at 15 months of age (Polidori i in., 2008)

Składnik mineralny – Mineral	Średnia zawartość – Average (mg/100 g)
Ca	8,65
Mg	24,8
K	343,7
P	212,9
Na	52,5
Zn	3,67
Fe	3,80

W przypadku poddania ubojowi zwierząt w wieku 14 miesięcy uzyskuje się średnią masę ciała 169 kg. W mięsie najliczniej występują kwasy oleinowy i palmitynowy. Skład kwasów tłuszczowych w tłuszczu śródtkankowym mięśni charakteryzuje wysoka zawartość wielonienasyconych kwasów tłuszczowych (PUFA), zarówno w najdłuższym mięśni grzbietu – około 25,16 g/100 g, jak i w mięśni dwugłowym uda – około 24,97 g/100 g (Polidori i in., 2009). Mięso młodych osłów zawiera niezbędne aminokwasy i duży udział nienasyconych kwasów tłuszczowych, posiadając tym samym wysokie wartości odżywcze i stanowiąc alternatywny rodzaj /gatunek czerwonego mięsa (Polidori i in., 2009, 2015).

Użytkowanie juczne oraz pociągowe

Według doniesień, obecnie na świecie pracuje 41 mln osłów, jednakże przeważająca ich większość jest używana do tego samego typu pracy, do jakiego były używane na początku

swojego udomowienia. Pełnią bardzo ważną rolę w transporcie paczek i materiałów. Często są używane do prac farmerskich, takich jak orka czy podczas żniw. Pomagają transportować i wydobywać wodę ze studni. Obracają kamienie żaren (Bough, 2011).

Specyficzna budowa anatomiczna osłów powoduje, że są naturalnie przystosowane do przenoszenia ładunków na grzbietach. Ich kręgosłup w zależności od rasy ma co najmniej o jeden kręg lędźwiowy mniej niż u koni, co nadaje zwierzęciu dodatkową wytrzymałość i stabilność. Są szczególnie cenione w regionach górskich, transportując towary z podnóża stromych gór po kamienistych ścieżkach. Znane są z tego, że mogą unieść równoważność własnej masy. Dzisiaj w krajach afrykańskich dalej stanowią niezastąpioną siłę roboczą, przenosząc wszystko – od kamieni do budowy domu, przez wodę, aż po chrust i siano oraz słomę zebraną z pola. We Francji, do pierwszych dekad XX w.

osły pomagały w oraniu pola i transporcie drewna w dół stromych zboczy górskich. Są również bardzo cenionymi przez śródziemnomorskich winiarzy zwierzętami pociągowymi.

W rolnictwie rola, jaką odegrały osły jest niezaprzeczalna. Są one często użytkowane podczas prac przy ekologicznych uprawach. Do czasów II wojny światowej osły podróżowały wraz z wojskiem, niosąc na swych grzbietach zaopatrzenie, amunicję oraz broń. Zdarzało się także, że ciągnęły armaty oraz wozy. Były cenione zwłaszcza za dobre przystosowanie do trudnych wspinaczek górskich pod obciążeniem oraz zdolność do pokonywania wąskich kamienistych szlaków (en.ane-et-rando.com).

Grecja. Osły w większości rozwiniętych państw nie są już potrzebne w rolnictwie czy transporcie, ponieważ pojazdy silnikowe przejęły tę rolę. Istnieją jednak wyjątki, a jednym z nich jest grecka wyspa Hydra, należąca do archipelagu Wysp Saronickich. Na wyspie jest niewiele dróg, gdyż obowiązuje ściśle przestrzegany zakaz używania pojazdów mechanicznych, nawet rowery są zabronione. Jedyne samochody, jakie są używane to karetki pogotowia i nieliczne pojazdy gospodarcze, np. służb komunalnych. Osły i muły stanowią tam główną i często jedyną formę transportu. Przenoszą na swoich grzbietach wszystko, co jest potrzebne na całej wyspie – od butelkowanej wody do pralek. Na wyspie żyje około 1200 osłów i mułów, co odpowiada prawie 10% całkowitej populacji koniowatych tego kraju. W Grecji odbywa się 2 razy do roku konferencja dotycząca kultury osła Morza Śródziemnego, na której poruszane są takie tematy, jak próba zachowania tego zanikającego, tradycyjnego greckiego zwierzęcia (Bough, 2011; be-z-granic.wordpress.com).

Osły w Ameryce. W Republice Haiti – państwie w Ameryce Środkowej, zajmującym część wyspy Haiti na Morzu Karaibskim w archipelagu Wielkich Antyli – osły dalej są bezcenne. Powierzchnia kraju jest górzysta, z niewielkimi nadmorskimi równinami i ubogim drzewostanem. Wschodnią i środkową część kraju tworzy obszerny płaskowyż. W wielu miejscach niemożliwy jest transport pojazdami silnikowymi ze względu na brak dróg. Osady

i pomniejsze miasta występują także w obszarach górzystych. Osły pomagają między innymi w transporcie urn wyborczych w wysokich górach Haiti, skąd niosą je z głosami do stolicy (Fedorska, 2006).

Użytkowanie wierzchowe

Osły są bardzo powszechnie używane do przewozu osób. Zwyczaj ten utrzymuje się w krajach śródziemnomorskich i afrykańskich (en.ane-et-rando.com). Malowidła stanowią dowód, że od 3 tysięcy lat osły i konie były używane do jazdy. Przedstawiają one jeźdźców na osłach, ale usadowionych w specyficzny sposób. Siedzą oni za połówą kręgosłupa zwierzęcia, praktycznie na jego biodrach, a nie jak to ma miejsce w przypadku koni – za kłębem. Jest to spowodowane budową osła, który ma bardzo płaski grzbiet, niemal pozbawiony kłębu oraz krótką, nisko osadzoną szyję. Dodatkowo, grzbiet osła jest stosunkowo wąski i krótki. Te elementy sprawiają, że podczas jazdy wierzchem osioł bardzo trzęsie, ponieważ jeździec silnie odczuwa ruchy jego nóg, zwłaszcza przy większej prędkości. Skutkiem tego osioł nadaje się do jazdy jedynie stępem i szybko wykluczono go jako wierzchowca do polowań czy walki (Clutton-Brock, 1992). Nie nadaje się także do typowego końskiego sportu, ponieważ sposób siedzenia, jaki wymusza jego budowa fizyczna, nie nadaje się zarówno do rozwijania większych prędkości, zwłaszcza kłusowania, jak i do skoków (Sasimowski, 1979). W większości krajów Europy został szybko wyparty przez konia, który lepiej nadawał się na środek transportu (en.ane-et-rando.com). Jednak, zarówno w krajach arabskich, jak i całej Afryce jest powszechnie używany w tym celu. Jest to jednak najczęściej spokojna jazda stępem na osłach, które na wąskich ścieżkach górskich i stromych zboczach sprawdzają się znacznie lepiej od koni. W krajach rozwiniętych również niektóre osoby jeżdżą na osłach. Siodła lub pady do tego służące muszą być specjalnie dopasowane i leżą w połowie długości tułowia zwierzęcia. Jest to bardzo popularna forma użytkowania osłów, między innymi na Cyprze czy w Grecji, gdzie znajduje się hodowla osłów Kelokedara (argonafis.com), ale także i na angielskich wybrzeżach, zwłaszcza w Essex, gdzie stanowi ich nieodłączną atrakcję (horseandhound.co.uk). Jedną z najbardziej zna-

nych osób, zajmujących się treningiem osłów i mułów, jest Meredith Hodges. Zasłynęła ona na całym świecie razem ze swoim osłem Jackiem, który jako jedyny osioł na świecie skoczył podczas pokazu z jeźdźcem na grzbiecie na wysokość 4 stóp. Osiągnął on również II poziom ujeżdżenia, a także opanował elementy reiningu, takie jak spiny, lotne zmiany nóg i sliding stop ze ślizgiem na 15 stóp (horsecarecourses.com).

Chorwacja. W Chorwacji odbywają się tradycyjne wyścigi na osłach. Najpopularniejszy wyścig ma miejsce co roku w pierwszych dniach sierpnia w godzinach wieczornych, w nadmorskiej miejscowości Tribunj, niedaleko Vodice w Dalmacji. Historia imprezy sięga 1952 r., kiedy to uczniowie podczas wakacji postanowili zorganizować wyścig osłów. Zawody szybko stały się lokalną tradycją i od 1957 r., z małymi przerwami, są rozgrywane do dziś. W wyścigu mogą uczestniczyć tylko mieszkańcy Tribunja – mężczyźni ubrani w tradycyjny strój. Ścigają się wąskimi uliczkami miasteczka, aby zdobyć nagrodę, którą jest drewniana figurka osła oraz solidny kawał prsutu – tradycyjnej suszonej szynki. Wielki finał odbywa się przy pomniku osła w centrum miasteczka. Z powodu „upartości” osłów wyścig jest wyjątkowo śmiesznym widowiskiem, ponieważ dotarcie do mety wcale nie jest takie proste i nie obywa się bez różnych ekscesów. Należy wspomnieć, że na leżącej opodal Tribunja wyspie Longorin powstał, dzięki staraniom stowarzyszenia „chorwacki osioł”, pierwszy na świecie rezerwat tych zwierząt (cro.pl, travelmaniacy.pl).

Wędrówki z osłami – trekking

W obecnych zmotoryzowanych czasach w rozwiniętych krajach formą użytkowania jucznego osłów są wędrówki z nimi (donkey trekking). Do Polski moda na nie dotarła z Europy Zachodniej, głównie z Hiszpanii i Francji. Na tamtych terenach jest to bardzo popularna forma wędrówki, podczas której osły niosą bagaże turystów (Sekula, 2015). Osioł od setek lat jest wiernym towarzyszem pielgrzymek. W naszych czasach najbardziej znana jest pielgrzymka do Santiago de Compostela, na którą niektórzy nadal wyruszają pieszo w towarzystwie osła (en.ane-et-rando.com). Najstarszą organizacją, zajmującą się osłim trekkingiem jest Fédération

Nationale Anes et Randonnees (FNAR; Narodowe Stowarzyszenie Wędrówek z Osłami) – francuska organizacja powstała ponad dwadzieścia lat temu, zrzeszająca profesjonalnych wędrowców z osłami. Obecnie zrzesza około 100 osób (en.ane-et-rando.com, Weaver, 2008). Większość centrów FNAR znajduje się w odosobnionych, bezludnych miejscach, gdzie działalność gospodarcza jest rzadka. Są to firmy rodzinne, dobrze zintegrowane z lokalną społecznością (Weaver, 2008). FNAR zapewnia możliwość swobodnego samodzielnego trekkingu (wynajmu osłów wraz z osprzętem i mapą), jak również z państwowym, wykwalifikowanym przewodnikiem. Obecni są w całej Francji: od regionu Angers o przyjemnym klimacie, do skalistych Alp, od Prowansji do Bretanii, od gór Pirenejów do tych z Masywu Centralnego, w górzystych rejonach Burgundii, od północy kraju do Portugalii, nie pomijając środkowej Francji. Osły biorą udział w rozwoju turystyki ekologicznej, uczestniczą w rozwoju unikalnego rodzaju turystyki przyrodniczej. Rytm, w którym odbywa się trekking, pozwala delektować się pięknem otaczającej przyrody, a także spotkać się z lokalnym folklorem różnych regionów. Osioł może przewozić na grzbiecie bagaże należące do 2–4 osób (czyli prawie 30 do 40 kg). Jest wyposażony w sakwy i juki do przenoszenia ciężkich ładunków, zamontowanych na pędzie w celu ochrony grzbietu oraz kantar i linkę do prowadzenia. Osły poruszają się w stabilnym tempie 3 do 4 km/h (en.ane-et-rando.com).

Użytkowanie pasterskie

W naturalnym środowisku osłów obfitość zasobów pokarmu i wody jest rzadka, są one zatem przystosowane do życia w bardzo małych grupach na konkretnych obszarach.

Osły tworzą terytoria, których centrum stanowi źródło wody, broniąc dostępu do skąpej roślinności na zajmowanym obszarze przed innymi stadami i zwierzętami. Podobnie jak inni roślinożercy z wieloma naturalnymi wrogami, osły reagują na zagrożenie walką lub ucieczką. Przez wiele milionów lat ich przodkowie, gdy było to możliwe, uciekali przed drapieżnikami lub innymi zagrożeniami. Kiedy jednak ten sposób okazywał się nieskuteczny, same przypuszczały atak, używając swojej naturalnej broni, tj. zębów, kopyt oraz siły fizycznej.

Lubachów – hodowla prywatna
Lubachów – private farm

ZOO w Chorzowie
Zoo in Chorzów

Osiolki w berlińskim ZOO
Young donkeys in Berlin Zoo

Na wybiegu (ZOO w Berlinie)
In the outdoor yard (Berlin Zoo)

Instynkt walki u osła jest znacznie bardziej rozwinięty niż u konia, u którego podstawową reakcją jest ucieczka. W przypadku zwierząt żyjących w małych grupach lub samotnie oraz ze źrebiętami ucieczka często nie jest najlepszym mechanizmem obronnym. Podczas biegu w grupie zawsze któryś z osobników okazuje się wolniejszy, np. źrebię, co zwiększa prawdopodobieństwo złapania. Ucieczka w terenie górzystym również stanowi szczególne zagrożenie, zwłaszcza przy wąskich, kamienistych i krętych ścieżkach, gdzie nie można rozwinąć dużych prędkości. Dlatego osły są znacznie bardziej skłonne do rozważenia swojej reakcji na zagrożenia, a gdy ucieczka nie wydaje się im rozsądna, będą walczyć. Instynkt do strzeżenia własnego terytorium przed innymi zwierzętami, niepostrzeganymi jako część własnego stada, został wykorzystany przez ludzi na całym świecie. Osioł jest używany jako pomoc dla pasterza do ochrony owiec, kóz i innych zwierząt gospodarskich przed atakami drapieżników, takich jak psy dingo i kojoty (Burden i Thiemann, 2015). Na równinach Teksasu osły zaczęły być używane do pilnowania stad owiec, ponieważ zauważono, że bez specjalnego szkolenia instynktownie odganiają kojoty i psy. Wystarczy, aby osioł był przez jakiś czas wyprowadzany na pastwisko z owcami, przyjął je i uznał za własne stado, a będzie ich bronił przed wszelkimi niebezpieczeństwami. Do dziś jeszcze około 1,8 tys. osłów pomaga w pasterstwie (en.ane-et-rando.com). Ten sposób użytkowania stał się popularny zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Australii. Ma to związek zwłaszcza z obecnością dzikich i zdziwiałych psowatych na tych terenach. Osły są najtańszymi i najdłużej żyjącymi zwierzętami, wykorzystywanymi do pilnowania stad, a ich naturalna niechęć do psów oznacza, że będą efektywnie bronić swojego terytorium oraz stada przed nimi (Bough, 2011). Osły bronią stad owiec i kóz także przed dzikimi kotami, np. pumami (en.ane-et-rando.com). Rolnicy wykorzystują także spokój i cierpliwość osłów do oswojania młodego bydła oraz jako towarzyszy dla młodych, nerwowych koni (Bough, 2011).

Produkcja mułów

Osły odegrały ważną rolę na przestrzeni wieków również dzięki swojemu potomstwu z końmi – mułom. Te zwierzęta były główną siłą

roboczą i transportową w starożytnym świecie. Sumeryjczycy z zachodniej Azji byli najprawdopodobniej pierwszym ludem, który stworzył osło-końską hybrydę – muły. Ponieważ muły były bezpłodne, a zapotrzebowanie na nie duże, powodowało to konieczność utrzymywania i hodowli zarówno koni, jak i osłów (Bough, 2011). Muł to krzyżówka końskiej klaczy z osłim ogierem. Odwrotna krzyżówka nazywana jest oslikiem lub osłomułem i nie opisano istotnego zastosowania tych zwierząt w gospodarce. Koń posiada 64 chromosomy, osioł 62, a muł 63 (Kosowska, 2010). Hybrydy są z reguły bezpłodne; wyjątek stanowią niektóre mulice. Po pokryciu takiej mulicy osłem ponownie otrzymujemy muła, zaś po pokryciu jej końskim ogierem – konia. Jest to spowodowane faktem, że u płodnych mulic dochodzi do rozwoju komórek jajowych, które zawierają jedynie końskie chromosomy. U mułów następuje heterozja wielu ważnych cech użytkowych. Żyją znacznie dłużej niż osły (40–50 lat), są silniejsze i bardziej wytrwałe w pracy, odporne na choroby, niewybredne pod względem pożywienia, dobrze znoszą niekorzystny wpływ środowiska zewnętrznego. Mają też mocniejsze kopyta od osłów. Właśnie te cechy sprawiły, że w wielu krajach odgrywają zasadniczą rolę w transporcie jako zwierzęta pociągowe, juczne i wierzchowe. Gabarytami są zbliżone do koni, natomiast dobrze znoszą złe warunki bytowe, w których utrzymywanie koni byłoby niemożliwe. W produkcji mułów, w zależności od użytych osobników wyjściowych, można uzyskać rozmaite egzemplarze. Przy doborze niskich osobników obu gatunków możemy uzyskać małe muły, przydatne do użytkowania jucznego, a wykorzystując wysokie klacze i osły wysokich i mocnych ras otrzymamy rosłe i silne muły, doskonałe zarówno do jazdy wierzchem, jak i do powożenia. Najwyższy muł na świecie nazywał się Apollo i miał 194 cm w kłębie. Pochodził on od zimnokrwistej belgijskiej klaczy (Fedorski, 2006). Poza licznymi zaletami, muły mają również charakterystyczne problemy. Krytyczny dla źrebięcia jest pierwszy miesiąc po urodzeniu. Wynika to z miesięcznej różnicy w długości ciąży u klaczy i oslicy. Oslice chodzą w ciąży 12 miesięcy, a klacze tylko 11. Powoduje to, że muły są bardzo słabe po urodzeniu i przez ten pierwszy miesiąc wymagają szcze-

gólnej opieki. Po przejściu tego krytycznego okresu ich odchów jest dość łatwy (Fedorski, 2004, 2006; Sasimowski, 1979). Wiele oslich ras zostało wytworzonych właśnie w celu uzyskania wysokiej jakości mułów – silnych, zdrowych i przede wszystkim wysokich. Przykładem są między innymi rasy: andaluzyjska, katalońska, Martina France, Ragusano, osły pirenejskie, amerykański mamut, czy Wielki Czarny z Berry (Sekuła, 2015).

Onoterapia

Onoterapia jest to terapia wspomagająca przy „udziale” osła. Nie zastępuje terapii właściwej, a jedynie uzupełnia inne metody rehabilitacji. Należy pamiętać, że osioł, który współpracuje z terapeutą jest podmiotem terapii, ponieważ jego umiejętność nawiązywania relacji stanowi ważny jej aspekt (psho.pl). Metoda ta skierowana jest zarówno do osób niepełnosprawnych fizycznie, jak i intelektualnie. Kontakt z osiołkiem działa terapeutycznie również na osoby z zaburzeniami psychicznymi, mającymi problem z socjalizacją czy zaburzeniami osobowości (onoterapia.pl). Cechy, które sprawiają, że osioł jest dobrym zwierzęciem terapeutycznym, to między innymi jego wzrost i wygląd, będąc mniejszym od konia nie budzi lęku i wzbudza opiekuńczość. Osoby, które nigdy nie miały kontaktu z dużymi zwierzętami, np. dzieci, osoby starsze, ludzie z trudnościami w poruszaniu się, zazwyczaj wolą kontakt z osłami niż z końmi czy psami, ponieważ czują się przy nich bezpieczniej (psho.pl). Dzięki swoim gabarytom osioł doskonale nadaje się do pracy z dziećmi, przy czym powinien wozić osoby do 50 kg. Osły są także stateczniejsze i mniej płochliwe od koni. Niechętnie przechodzą do klusa, a jeszcze rzadziej i to w dodatku bez obciążenia, do galopu. Podczas stępa osły mają dłuższy krok niż konie, a jednocześnie ich grzbiet jest węższy, co ułatwia jazdę małym dzieciom (bochnia-parlament.com). Osioł jest z natury ciekawski, interesuje go otoczenie, a podczas terapii jest aktywny w relacji z czło-

wiekiem. Jest cierpliwy, a jego ruchy są spokojne, dzięki czemu wzbudza zaufanie (psho.pl). Przejazdki na oslim grzbiecie nie stanowią jedynej formy onoterapii – kontakt ze zwierzęciem poprzez czyszczenie i głaskanie jest równie ważny i w zależności od przypadku może stanowić jej główną formę.

Podsumowanie

Wraz z dalszą hodowlą omawianego gatunku będą się nadal rozwijały sposoby wykorzystywania osłów w naszym kraju, jak i na świecie. Onoterapia jest nową dziedziną, która dopiero pojawia się w Polsce, jednak podobnie jak inne terapie z udziałem zwierząt cieszy się coraz większą sympatią wśród społeczeństwa.

Trekking, będący formą użytkowania jucznego osłów podczas wędrówek, zarówno w trakcie pielgrzymek jak i rajdów, ma szansę na rozwój w naszym kraju, gdyż rajdy górskie i turystyka górską cieszą się w Polsce rosnącym zainteresowaniem. Osły dzięki swoim naturalnym cechom biologicznym są dobrze przystosowane do chodzenia wąskimi, stromymi i kamienistymi drogami.

Obecnie w Polsce rzadko wykorzystuje się osły w celu pozyskiwania ich mleka, podobnie jak nieczęsto prowadzi się produkcję mleka kłaczy (np. Ferma Udoju Kłaczy Andrzeja Serwatki w województwie wielkopolskim). Jest to związane ze zbyt małym rynkiem zbytu w naszym kraju oraz wysokimi kosztami tego przedsięwzięcia w celu późniejszego eksportu towaru. Użytkowania mięsnego oficjalnie w Polsce również nie ma, jednak większość osłów, która trafiła do organizacji zajmujących się ratowaniem koni (ok. 40 osobników) została wykupiona od handlarzy, którzy mieli sprzedać je do uboju w polskich rzeźniach. Były to zwierzęta starsze oraz wszystkie, które nie znalazły innych nabywców. W związku z brakiem tradycji spożywania mięsa końskiego, a tym bardziej mięsa osłego na terenie Polski, ten sposób użytkowania najprawdopodobniej nie znajdzie odbiorców w naszym kraju.

Literatura

- Bough J. (2011). Donkey, Reaktion Books LTD, London, UK.
Burden F., Thiemann A. (2015). Donkeys are different, J. Equine Vet. Sci., 35: 376–382.
Clutton-Brock J. (1992). Horse power: A history of the horse and donkey in human societies. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, USA.

- Fedorska A. (2006). Osły i ich historia. *Koński Targ*, 4: 10–11.
- Fedorski J. (2004). Osły i muły. *Wiad. Zoot.*, XLII, 4: 17–20.
- Fedorski J. (2006). Muły. *Koński Targ*, 6: 4–5.
- Kosowska B. (2010). *Genetyka ogólna i weterynaryjna*, Wyd. UP we Wrocławiu, 90 ss.
- Marino R., Albenzio M., della Malva A., Muscio A., Sevi A. (2015). Nutritional properties and consumer evaluation of donkey bresaola and salami: Comparison with conventional products. *Meat Sci.*, 101: 19–24.
- Polidori P., Vincenzetti S., Cavallucci C., Beghelli D. (2008). Quality of donkey meat and carcass characteristics, Contents lists available at Science Direct. *Meat Sci.*, 80: 1222–1224.
- Polidori P., Cavallucci C., Beghelli D., Vincenzetti S. (2009). Physical and chemical characteristics of donkey meat from Martina Franca breed, *Meat Sci.*, 82: 469–471.
- Polidori P., Pucciarelli S., Ariani A., Polzonetti V., Vincenzetti S. (2015). A comparison of the carcass and meat quality of Martina Franca donkey foals aged 8 or 12 months. *Meat Sci.*, 106: 6–10.
- Sasimowski E. (1979). *Zarys szczegółowej hodowli zwierząt*. Wyd. 3, PWN, Warszawa.
- Sekuła J. (2015). *Osiół. Janiszewski Przewodnik Hodowlany*. Wyd. Spes, Łomża.
- Szymańska A. (2015). *Rynek osli we Francji*. Polski Związek Hodowców Koni (dane nie opublikowane).
- Weaver S. (2008). *The Donkey Companion: Selecting, Training, Breeding, Enjoying & Caring for Donkeys*, Storey Publishing, USA.
- Wszolek M., Filipczak-Fiutak M., Domagała J. (2014). Skład i właściwości mleka osłego, *Żywność. Nauka. Technologia. Jakość*, 1 (92): 29 – 40.
- Zakari F.O., Ayo J.O., Kawu M.U., Rekwot P.I. (2015). The effect of season and meteorological stress factors on behavioural responses and activities of donkeys (*Equus asinus*) – a review. *Ann. Anim. Sci.*, 15, 2: 307–321.
- argonaftis.com
bezgranic.wordpress.com
bochnia-parlament.com
cro.pl
coolweirdo.com
dailymail.co.uk,
en.ane-et-rando.com
horseandhound.co.uk
horsecarecourses.com
oddiycentral.com
onoterapia.pl
psho.pl
travelmaniacy.pl

THE USABILITY OF DONKEYS

Summary

The group of physiological traits and social nature of donkeys, as well as conditions where they evolved made them very useful for people in many cultures over the centuries. In developed countries, despite the declining population of donkeys displaced by mechanization, interest in alternative methods of their use increase. Donkeys have been used for millennia as beasts of burden and draft animal, in African and developing countries they are used so to this day. Donkeys are used as draft animal both the cultivation of fields, and to pull carriages. For entertainment purposes donkeys are used as riding animals. One of the unconventional methods is their pastoral use. Donkeys are used for this purpose in North America and Australia - to protect herds from predators. In addition, throughout the world therapy involving donkey is becoming increasingly popular. It is called onotherapy and supports the proper treatment of the persons with mental disorders. An indirect way to use donkeys is the breeding of mules. Mule is a hybrid resulting from crossing horse mare and donkey stallion. Mules known for their strength are an important link in the economy of developing countries, especially those with a dry and inhospitable climate. They are also used products from donkeys such as milk composition very similar to human milk – it is perfectly suitable as milk substitute for infants. In addition, products of donkey meat are consumed in many countries, for example Salame di asino.

Fot. w pracy: D. Dziurka